

Kuusinkijoen ennallistamishankkeen vaikutus kalastukseen, matkailuun ja alueen imagoon

TIIVISTELMÄ

Tässä raportissa arvioidaan Koillismaalla Kuusamossa sijaitsevan Kuusinkijoen ennallistamissuunnitelman vaikutuksia joen virkistyskäyttöön, kalastukseen, matkailuun ja alueen (matkailu)imagoon. Ennallistamishankkeessa on tarkoitus ostaa Koskienergian Oy:n Myllykosken voimalaitos (museoksi) ja siirtää vedenjuokutus Piilijoen kautta pääuomaan, ja mahdollistaa taimenkannan palautuminen Kuusinkijoen yläosille ja Myllykosken yläpuolelle.

Kuusinkijoen ennallistamiseen on paineita monelta suunnalta: pinnalla ovat luonnonmonimuotoisuuden ja vaelluskalakantojen suojelu, vesienhoidon tavoitteet sekä virkistyskäytön ja matkailuelinkeinon tarpeet. Hankkeella on vahva paikallinen tuki ja sosiaalinen hyväksyttävyyttä. Suunniteltu ennallistaminen palauttaisi lähes luonnonmukaisen virtaaman Kuusinkijokeen, mikä parantaisi sekä taimenen mädin ja pienpoikasten selviytymistä että kalastuksen ja muun virkistäytymisen olosuhteita, kun nolavirtaamatilanteet poistuisivat. Vaellusyhteyden palauttamisella Myllykosken yläpuolelle ja Piilijokeen sekä koskikunnostuksilla voidaan lisätä taimenelle sopivia kutuja ja poikasalueita. Jos mädin ja pienpoikasten selviytyminen paranisi viidestä 10 prosenttiin, se voisi enimmillään kaksinkertaistaa järvitaimenen saalistuoton pitkällä aikavälillä, jos kalastusjärjestelyt toteutetaan optimaalisesti.

Kuusinkijoen järvitaimen on yksi harvoista maamme järvitaimenkannoista, jonka olemassaolo pohjautuu luonnonvaraiseen lisääntymiseen. Taimenkanta on luokiteltu erittäin uhanlaiseksi ja sillä on suuri biodiversiteetti-arvo. Tämä luo haasteen kalastukselle ja kalastusmatkailulle: Kuusinkijoen villitaimen on edelleen Kuusamon kalastusmatkailun vetovoimatekijä, mutta sen varaan ei voi nopeasti rakentaa mittavaa kalastusta. Taimenen kalastusta on rajoitettava useampi vuosi Kuusinkijoella ja syönnösalueella Venäjän puolelle, sillä taimenen elinkierto mädistä takaisin kudulle kestää 6-7 vuotta. Kalastajakyselyt osoittavat, että Kuusinkijalla kalastajat tulevat hyväksymään tiukemman kalastuksen säätelyn, jos sillä osaltaan vahvistetaan taimenkantaa. Oulanka-, Kitka- ja Kuusinkijokien tuoma välitön kalastusmatkailutulo on ollut merkittävä (1,1–2,3 M€/v), varsinkin kun näiden alueiden viehekalastuslupavuorokaudet ovat noin viisi prosenttia Kuusamon kaikista viehelupien myyntimääristä.

Kuusinkijoen taimen on Kuusamon kalastusmatkailun 'helmi' ja taimenkannan vahvistaminen vaikuttaa Kuusamon kalastusmatkailuun positiivisesti, vaikkakaan kalastusta ei voida lisätä. Näin ennallistamishankkeelle on merkittävä vaikutus Kuusinkijoen ja Kuusamon kalastus- ja luontomatkailuun pidemmällä aikajänteellä. Joen ennallistamisen viestinnällä ja markkinoinnilla voidaan Kuusinkijoen ja sen taimenkannan vetovoimaa sekä alueen imagoa entisestään vahvistaa; varsinkin kun villin järvitaimenen luontainen kierto saadaan toimimaan ja kalakannat vahvistuvat sekä jokivarren luonnonolot ja viihtyisyys paranevat vesitalouden luonnonmukaistuessa. Myllykosken voimalaitoksen muuttaminen museoksi (ja liittäminen kansallispuistoon) luo uuden kiinnostavan käyntikohteen; onhan vesivoimalaa kutsuttu 'Kuusamon koskisodan ensimmäiseksi ja viimeiseksi linnakkeeksi'. Kuusamon 'matkailupitäjän' imagoa Kuusinkijoen ennallistaminen vahvistaa ja on oletettavaa, että kunnostushanke tulee saamaan valtakunnallista mediahuomiota.

Kuusinkijoen kunnostuksella on vahva sosiaalinen hyväksyttävyyttä kalastajien, maanomistajien ja paikallisten päättäjien keskuudessa. Hanke on hyvin linjassa valtiovallan ja Marin hallituksen asettamiin tavoitteisiin, jotka tähtäävät luonnon monimuotoisuuden heikkenemisen pysäyttämiseen sekä parantamaan vaelluskalojen elinsuhteita ja palauttamaan vaelluskalojen luontainen lisääntyminen Suomen virtavesissä. Se tukee myös vesienhoidon ja Koillismaan vesistöohjelman tavoitteita. Yleisen edun kannalta ennallistamishanketta voidaan pitää merkittävänä, kun säännöstelyn muuttaminen parantaa merkittävästi virtavesiekosysteemien toimintaa, vesistön käyttömahdollisuuksia ja vaikuttaa positiivisesti alueen elinkeinoihin.

Sisällys

.....	0
1. Johdanto.....	1
2. Kuusinkinjoen ennallistamisen paine ja tavoitteet.....	2
3. Kalastus ja matkailu Kuusinkijoella	5
4. Vaikutukset kalastukseen, matkailuun ja imagoon.....	6

1. Johdanto

Tänä päivänä vesivoimatuotanto joutuu yhä enemmän ottamaan huomioon jokien ennallistamispyrkimyksiä. Ennallistamisen tavoitteena on parantaa tai palauttaa vaelluskalojen ja muun virtavesiluonnon elinympäristöjä, ja samalla lisätä ja vahvistaa ihmiselle tärkeitä ekosysteemipalveluita: virkistystä vesimaisemien, kalastusmahdollisuuksien ja esimerkiksi melonnan muodossa. Suomessa luonnon virkistyskäyttö on lisääntynyt viimeisinä vuosikymmeninä ja sitä myötä tähän toimintaan perustuva luontomatkailu.

Vesien säännöstely, jokien padot ja kulkuesteet ovat olleet Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa julkisuudessa huomion kohteina, ja vesivoimataloudellisesti pieniä patoja on purettu kiihtyvällä tahdilla 2010-luvun alusta lähtien¹. Suomessakin on vireillä, toteutunut tai toteutumassa useampia voimalaitos- tai padonpurku- (esim. Hiitolanjoki, Nurmeksen Saramojoki, Inarin Kirakkakoski²) tai kalatiehankkeita, jotka tähtäävät eritoten uhanalaisten ja vaarantuneiden vaelluskalakantojen elinvoimaisuuden vahvistamiseen. Tämä vaelluskalakantojen elinvoimaisuuden vahvistaminen on myös Suomen kalatiestrategian tärkein tavoite ja tärkeä osa luonnon monimuotoisuuden suojelua, jota Marinin hallitus haluaa edistää³.

Tässä raportista arvioidaan Kuusamon Kuusinkinjoen ennallistamissuunnitelman vaikutuksia joen kalastukseen, Kuusamon kalastusmatkailuun sekä laajemmin ennallistamisen vaikutusta alueen houkuttelevuuteen ja imagoon. Kuusinkijoella on valmisteilla Kuusinkijoki Kuntoon ry:n hanke ”vapauttaa taimenen nousu Kuusinkijoella kaikista esteistä yläpuolisille kutualueille” (Kuusinkijoki Kuntoon ry). Yhdistyksen tavoitteena on ostaa Koskienergian omistama voimalaitos, tehdä siitä museo ja siirtää vedenjuoksutus voimalaitoksen ohi Piilijoen kautta pääuomalle, ja täten mahdollistaa taimenkannan palautuminen Kuusinkinjoen yläosille. Hanke palauttaisi lähes luonnonmukaisen veden virtaaman Kuusinkijokeen.

Kuusamoa halkovassa Oulankajoen vesistössä elää kolme luonnonvaraista järvitaimenkantaa, joilla on merkittävä monimuotoisuusarvo, ja joita kalastavat vuosittain tuhannet kalastajat. Kuusamo onkin Suomen suosituimpia kalastusmatkailukohteita, ja Kuusingin taimen on ollut erityisen tunnettu ja haluttu kalastajien keskuudessa. Kuusingin taimenkanta on kuitenkin luokiteltu erittäin uhanlaiseksi; viimeisen 30 vuoden aikana järvitaimenkannan tila on heikentynyt.

Kuusinkinjoen ennallistamiseen on paineita monelta suunnalta: luonnonmonimuotoisuuden ja vaelluskalakantojen suojelun paineet, vesienhoidon tavoitteet sekä virkistyskäytön ja matkailuelinkeinon tarpeet. Toimina on esitetty kalojen vaellusesteiden poistoa, poikastuotantoalueiden lisäämistä ja säännöstelykäytäntöjen muutosta.

¹ ks. esim. <https://damremoval.eu/>

² <https://yle.fi/uutiset/3-10900731>

³ <https://mmm.fi/vaelluskalat/vaelluskalaohjelma>

Kalatalous- ja vesienhoidosta vastaavien viranomaisten ja Kuusamon kaupungin mukaan Kuusinkijoen säännöstelystä aiheutuu nykykäytännöllä vesiympäristön ja sen käytön kannalta huomattavia haitallisia vaikutuksia. Lapin ja Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskukset ovat yhdessä Kuusamon kaupungin kanssa jättäneet Pohjois-Suomen aluehallintovirastoon (vesilain 19:7.2 §:n mukaisen) hakemuksen Myllykosken voimalaitoksen säännöstelyä ja juoksutusta koskevan lupamääräyksen 2 tarkistamiseksi⁴.

Arvion on tilannut Naturpolis Oy⁵ ja sen tavoite on toimia aineistona arvioitaessa Kuusinkijokin Kuntoon ry:n hankkeen soveltuvuudesta Maa- ja metsätalousministeriön NOUSU-ohjelman hankerahoituksen kohteeksi. Ohjelmassa valtio varautuu muun muassa tukemaan heikosti kannattavien pienvesivoimalaitosten lunastuskauppoja ja jokiuoman ennallistamistoimenpiteitä. Tällaisissa hankkeissa kalakannoille haitallisen voimalaitoksen toiminnan lakkauttamisen tukeminen on mahdollista, jos se on kustannustaloudellisesti vaikuttava ratkaisu kalakannan elvyttämiseen. Voimalaitosten poistoon tähtäviä ennallistamishankkeita arvotetaan monimuotoisuuden säilyttämisen, vaelluskalakannan tilan ja kantojen elvyttämispotentiaalin sekä virkistyskäyttöhyötyjen perusteella⁶.

2. Kuusinkijoen ennallistamisen paine ja tavoitteet

Kuusinkijoen Myllykosken voimalaitos rakennettiin vuonna 1956 Kuusinkijokeen 1,5 km Ala-Vuotunkijärvestä alavirtaan, kohtaan, jossa joki oli haarautuneena kahdeksi osaksi. Voimalaitoksen alakanavaa on perattu noin 1,8 km noudattaen vanhaa uomaa. Kuusinkijoen sivuhaara, Piilijoki suljettiin maapadolla voimalaitoksen valmistumisen jälkeen. Voimalaitoksen tai tulva-aukkojen kautta on juoksutettava vettä läpi vuoden vähintään 0,8 kuutiota sekunnissa viikkokeskiarvona. Vesivoimalaitosta voidaan käyttää virtaaman vuorokausi- ja viikkosäätelyyn.

Kuusamossa virtavesien suojelulla on pitkä historia. 1950-luvulla alkanutta kilpailua koskien omistuksesta (ja sen jälkeen vaatimusta niiden suojelusta) kutsutaan Kuusamon koskisodaksi. Kuusinkijoen Myllykosken vesivoimalaa onkin sanottu ” Kuusamon koskisodan ensimmäiseksi ja viimeiseksi linnakkeeksi”: vain se ehdittiin rakentaa ennen kuin muuttuneet olosuhteet ja arvostukset estivät vesivoiman jatkorakentamisen. Jo 1950-luvulla Kuusamon joet ja kosket nähtiin matkailun vetovoimatekijänä:

”Katsoen Kuusamon erikoisasemaan matkailu- ja luonnonnähtävyyksikeskuksena, pidän kalaportaan tekemistä Myllykoskeen suotavana”. Toimitusinsinööri Olavi Lyytinen 21.10.1955 Myllykosken voimalaitoksen väliaikaisen luvan ehdoista.

Luonnonsuojelun ja matkailun edut olivatkin vahvana perusteena Kuusamon keskeisten jokien liittäminen Koskiensuojelulain kohteiden joukkoon vuonna 1987⁷.

Pohjois-Suomen vesioikeus (v. 1969), Korkein hallinto-oikeus (v. 1970), Vesiylioikeus (1972) ja Korkein oikeus (1974) käsittelivät Myllykosken säännöstelylupaa 1970-luvun vaihteessa ja alussa, ja jo tässä yhteydessä kalastuskunnat olivat vaatineet kalatien rakentamista Piilijoen kautta sekä 10 kuution minivirtaamaa Kuusinkijokeen. Päätöksissä minimivirtaamaksi määrättiin 0,8 kuutiota viikkokeskiarvona läpivuoden. Kalatien rakentamisvelvoitetta ei tullut, vaan

⁴ Asia PSAVI/724/2020. Kuusinkijoen Myllykosken voimalaitoksen rakentamisluvan säännöstelyä ja juoksutusta koskevan lupamääräyksen 2 tarkistaminen, Kuusamo. Hakija Lapin elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus , Pohjois-Pohjanmaan elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus , Kuusamon kaupunki.

⁵ Arvion tekijä, FT (dos.) Timo Karjalainen vastaa yksin tämän raportin sisällöstä.

⁶ <https://mmm.fi/vaelluskalat/vaelluskalaohjelma>

⁷ Hummasti, Pekka (1985). Kuusamon koskisota. Pro gradu. Historian laitos. Oulun yliopisto; Käsämä, Veli (2015). Kuusamon koskisota. Oulu: Ves-Line.

menetykset kalataloudelle korvattiin rahalla. Borland-mallinen kalatie Myllykosken voimalan yhteyteen saatiin 1990-luvulla ns. vapaaehtoisratkaisulla Imatran Voima Oy:n rakentamana⁸.

Kuusamon kaupunki teki vuonna 2012 uudistuneen vesilain (19 luvun, 7. pykälän nojalla) aloitteen Kuusinkijoen säännöstelyn tarkistamiseksi. Aloittekirjeessä esitettiin, että valtion viranomainen aloittaa selvityksen siitä, miten Kuusinkijoen haitallisia vaikutuksia voidaan vähentää. Kaupungin näkemyksen mukaan yli neljäkymmentä vuotta sitten hyväksytyt säännöstelyluvan ehdot eivät ole nyky-yhteiskunnan arvojen mukaisia.⁹

Kuusinkijoen säännöstelyn vaikutuksia on sittemmin selvitetty 2010-luvulla. Näistä tärkeimmät ovat tässä yhteydessä on selvitykset (ekologisesta/) ympäristövirtaamasta¹⁰ ja Luonnonvarakeskuksen (LUKE) selvitykset ja lausunnot säännöstelyn vaikutuksista kalakantoihin¹¹. Lisäksi Oulun yliopiston, Naturpoliiksen Oy:n ja Metsähallituksen yhdessä tekemät kalastus- ja kalastusmatkailuselvitykset¹² ovat olleet tärkeitä yleisen edun arvioinnissa ja selvitysten taustalla. Näitä ja muita selvityksiä Lapin ja Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskukset sekä Kuusamon kaupunki ovat käyttäneet Vesilain 19:7.2 §:n mukaisessa hakemuksessa Pohjois-Suomen aluehallintovirastoon (29.1.2020) Kuusinkijoen Myllykosken voimalaitoksen rakentamisluvan säännöstelyä ja juoksutusta koskevan lupamääräyksen 2 tarkistamiseksi.

Hakemuksessaan ELYt ja Kuusamon kaupunki toteavat,

että ” Kuusinkijoen säännöstelykäytännöllä on selvä vaikutus voimalaitoksen alapuolisen Kuusinkijoen olosuhteisiin ja elinympäristön laatuun. Voimakkaat virtaaman nousut ja laskut ja virtaamakatkokset aiheuttavat merkittäviä muutoksia joen elinympäristöjen ominaisuuksissa. Näin ollen toteutunut säännöstelykäytäntö on muuttanut Kuusinkijoen olosuhteita eliöstön kannalta haitalliseen suuntaan. Voimassa olevat lupaehdot sallivat vielä nykykäytäntöä voimakkaammankin virtaaman säännöstelyn. Erittäin ankanan virtaaman säännöstelyn toteutuessa Kuusinkijoen virtausolosuhteet muuttuvat eliöstön kannalta kestävämmiksi”¹³

Vesienhoidon tavoitteiden¹⁴ kannalta Kuusinkijoki on jo erinomaisessa tilassa, mutta säännöstelyn haitat uhkaavat laskea tilaluokitusta. Vesienhoidon toimenpideohjelmassa esitetään Kuusijoen toimenpiteeksi säännöstelyn kehittämistä. Selvityksissä tuli ilmi, että voimalaitoksen käyttökatkot ja nollavirtaamatilanteet ovat kriittisiä erityisesti talviajalla aiheuttaen lohikalojen poikaskuolleisuutta, vaikuttaen myös vesisammalien ja pohjaeläinten ympäristöihin ja tätä kautta myös kalakantoihin. Oulankajoen taimenkannat ovat populaatiomallinnuksen mukaan¹⁵ ovat herkkiä mäti- ja pienpoikasvaiheen eloonjäynnin muutoksille sekä ylikalastukselle myöhemmissä elinvaiheissa. LUKEn lausunnossa¹⁶ säännöstelyn vaikutuksista kalakantoihin todetaan, että ”(N)ykyyinen Kuusinkijoen järvitaimenen

⁸ Hepola, M. 2016. Oikeudellinen asiantuntijalausunto ”Onko Kuusinkijoenmyllykosken voimalaitoksen luvan puitteissa sallittua harjoittaa lyhytaikaissäännöstelyä?”. 14 s.

⁹Kuusamon kaupungin aloittekirje Kuusinkijoen säännöstelyn vaikutusten selvittämisestä 8.3.2012.

¹⁰ Koljonen, S., Ahopelto, L., Hellsten, S., Olin, S., ja Keto A., 2016 Ympäristövirtaaman määrittäminen erityyppisissä jokivesistöissä. Hankkeen loppuraportti. Suomen ympäristökeskus, 52 s.; Koljonen, S., ym. 2017 Vaelluskalakantojen elvyttäminen –ympäristövirtaama ja muut ratkaisut. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 69/2017, 142 s

¹¹ Luonnonvarakeskus 2018. Lausunto Kuusinkijoen säännöstelyn vaikutuksista kalakantoihin. Lausunto 30.11.2018

¹² Wendelin, T., Nikula, R. ja Karjalainen, T.P. 2015. Jokikalastus Oulankajoen vesistöissä 2013 –Oulangan taimenhankkeen kalastajakyselyiden tuloksia. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja A 217. 42 s; Kuosku, K., Kauppila, P. & Karjalainen, T.P. 2014. Oulanka-, Kitka- ja Kuusinkijoen kalastusmatkailun aluetaloudelliset vaikutukset. Riista- ja kalatalous – Tutkimuksia ja selvityksiä 3/2014. 35 s

¹³ Asia PSAVI/724/2020. Kuusinkijoen Myllykosken voimalaitoksen rakentamisluvan säännöstelyä ja juoksutusta koskevan lupamääräyksen 2 tarkistaminen, Kuusamo.

¹⁴ Oulujoen-lijoen vesienhoitoalueen vesienhoitosuunnitelma vuosiksi 2016–2021.

¹⁵ Syrjänen, J., ym. 2018. History and management of adfluvial brown trout in Finland. In: The brown trout *Salmo trutta* L.: Biology, Ecology and Management (J. Lobón-Cerviá & Sanz, N. (eds.)). s-697-733.

¹⁶ Luonnonvarakeskus 2018. Lausunto Kuusinkijoen säännöstelyn vaikutuksista kalakantoihin. Lausunto 30.11.2018

uhanalaisuus edellyttää kannan tilaa merkittäväksi parantavia toimenpiteitä". Tämä tarkoittaa sekä lisääntymisjokien kutu- ja poikastuotantoalueiden erinomaisen laadun varmistamista että kalastuksen säätelyä järviolueilla ja joilla. Ala-Vuotunkijärvi oli toisella suunnittelukaudella tyydyttävässä ekologisessa tilassa. Järven tilaan vaikuttavana merkittävänä paineena vesienhoitosuunnitelmassa mainittiin kuormituksen ja vieraslajien ohella hydrologinen muuttuneisuus, ja järven säännöstelyn kehittäminen esitettiin toimenpideohjelmassa yhdeksi niistä toimenpiteistä, joilla Ala-Vuotungin hyvä ekologinen tila voidaan saavuttaa.

Elinympäristömallinnusten perusteella taimenelle soveltuvan elinympäristön pinta-ala Kuusinkijoessa lisääntyy nopeasti viiden kuution virtaamiin asti, ja tämän jälkeen kasvu tasaantuu. Tilanne vesivoimatuotannon, kalakantojen suojelun ja virkistyskäytön sovittamiseksi on Kuusinkijoella haasteellinen, sillä lyhytaikaissäätelyä ei tulisi harjoittaa alle 5 kuution (sekunnissa) virtaamalla, ja riittävän ympäristövirtaaman saamiseksi tulisi käytännössä uusia voimalaitoksen tekniikka joen kokoluokkaan sopivaksi¹⁷.

Paine Kuusinkijoen ennallistamiseen tulee esiin myös Koillismaan vesistöohjelmassa (2019)¹⁸. Ohjelmassa korostetaan useammassa kohdassa, kuinka Oulanka-, Kitka- ja Kuusinkijoen luonnonvarainen järvitaimenkanta on arvokas.

"Villi taimen on pitkään ollut osa Koillismaan kalastusbrändiä ja suuri vetovoimatekijä kalastusmatkailussa. Koutajoen vesistön jokien ja myös Kuusamon suurten järvien ja lijoen vesistön taimenkantojen tila huolettaakin hyvin monia. Taimenen pyyntipaine on ollut liian suuri suhteessa luonnonlisääntymiseen. Istutus- ja säätelytoimet eivät ole riittäneet, ongelmana on myös ollut ylikalastus Koutajoen vesistön taimenen pääsyönnösalueella Venäjän Pääjärvellä. Suomen puolen jokiin kudulle nousevien taimenten määrä on vähentynyt rajusti. Kuusamossa taimenen kalastusta rajoitetaan saaliskiintiöillä ja Oulankajoen taimenen rauhoituksella, mutta tämä ei ole auttanut. Selväksi on käynyt, että taimenen suhteen pitää toteuttaa pikaisesti erilaisia elvytys-, kunnostus- ja istutus- ja valvontatoimia, ja valtakunnan rajan molemmin puolin."

Piilijoen uoman aukaisu ja Kuusingin taimenen kutualueiden kunnostus on vesistöohjelman liitteessä omana ehdotuksena. Lisäksi ehdotetaan myös voimalaitoksen yläpuolisille jokialueille kutualuekunnostuksia.

Kuusinkijoen juoksutuksen lyhytaikaisvaihtelut ja vähävetisten jaksojen esiintymisen riski jokikalastusesongin aikana ovat kalastuksen harrastajien tiedossa. Kalastajakyselyissä useat paikalliskalastajat mainitsevat Myllykosken voimalaitoksen purkamisen tai juoksutusmäärien paremman hallinnan tärkeimpänä keinona parantaa joen taimenkannan tilaa. Kalastusmatkailijat toivat myös esille, Myllykosken vesivoimalaitoksen juoksutushäiriöiden aiheuttamat vedenpinnan äkilliset laskut taimenia uhkaavana tekijänä, johon olisi pikimmiten puututtava. Virtausmallinnus¹⁹ osoitti, että tyypillinen virtaamaa laskeva käyttöhäiriötilanne aiheuttaa ranta-alueiden kuivumista jo 15 minuutissa, ja vaikutukset ulottuvat joen alaosiin asti ja matalilla jokialueilla olevat taimenen mätimunat ovat vaarassa tuhoutua käyttöhäiriöiden aikana.

Yhteenvetona voidaan todeta, että Kuusinkijoen kunnostuksella on vahva sosiaalinen hyväksyttävyyttä kalastajien, maanomistajien ja paikallisten päättäjien keskuudessa. Hanke on hyvin linjassa myös valtiovallan ja Marin hallituksen asettamissa tavoitteissa: luonnon monimuotoisuuden heikkenemisen pysäyttäminen sekä parantaa vaelluskalojen elinsuhteita ja palauttaa vaelluskalojen luontainen lisääntyminen Suomen virtavesissä.

¹⁷ Koljonen, S., ym. 2017. Vaelluskalakantojen elvyttäminen –ympäristövirtaama ja muut ratkaisut. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 69/2017, 142 s

¹⁸ https://www.naturpolis.fi/files/7415/5789/8443/Koillismaan_Vesistoohjelma_09052019_web.pdf

¹⁹ van der Meer, O. 2014. Kuusinkijoen säännöstelyn vaikutusten arviointi virtausmallinnuksella. Tmi Olli van der Meer. 27 s + liitteet;

3. Kalastus ja matkailu Kuusinkijoella

”Kohta 5 vuotta kulkenut tuolla ja vielä ei ole taimen iskenyt perhoon. Toivottavasti ensi kesänä sitten saisi Kuusingin taimenen.”

”Olis kiva, jos saalisvarmuus olisi edes vähän parempi. Mutta istarilötköjä en näihin jokiin halua. Ison luonnontaimenen perässä minä sinne tulen.”

Kuusinkijoki on suosittu virkistyskalastuskohde, jonne tullaan kalaan eri puolilta Suomea. Joen virtaaman vaihtelu erityisesti harjuksen ja taimenen kalastuskausien aikana vähentää joen houkuttelevuutta varsinkin kaukaa tulevien kalastuksen harrastajien kohteena. Kuusinkijoelle tullaan Kuusamon ulkopuolelta kalaan keskimäärin kolmeksi päiväksi, ja tärkein syy tulla Kuusinkijoelle kalaan on mahdollisuus pyytää joen luonnonvaraisia taimenia. Luonnonvaraisten taimenten merkitys kalastajien vetovoimatekijänä ei ole yhtä suuri Oulanka- ja Kitkajoessa. Kuusinkijoen taimensaalis on ollut suurempi kuin Oulanka- ja Kitkajoessa²⁰.

Vuoden 2013 kyselyiden yhteydessä kerättyjen saalisraporttien perusteella jokikalastajien taimensaaliin määrä vuonna 2013 oli 334 kalaa. Neljä viidestä saalistaimenesta nostettiin Suomen puolella ja niistä suurimman osan (74 %) ottivat paikalliskalastajat. Suomessa raportoidusta ylös otetusta taimensaaliista 54 % oli saatu Kuusinkijoesta, 39 % Kitkajoesta ja 7 % Oulankajoesta. Kalastusmatkailijat vapauttivat saamiaan alamitan täyttäviä taimenia takaisin jokeen kolme kertaa todennäköisemmin kuin paikalliskalastajat. Tuolloin sekä kalastusmatkailijoiden että paikalliskalastajien mielestä tärkein yksittäinen keino kalakantojen säilyttämiseksi Oulankajoen vesistössä olisi pyydä ja päästä -kalastus.

Oulanka-, Kitka- ja Kuusinkijokien (OKK-joet) luonnonvaraisilla taimenkannoilla on merkittävä rooli Kuusamon imagolle kalastusmatkailukohteena, sillä kaikilla joilla se nousi toiseksi tärkeimmäksi tekijäksi kalastuskohteen valinnalle. Tärkein peruste kalastuskohteen valinnassa oli alueen luonto ja maisemat. Voidaan todeta, että Oulankajoen vesistön taimen on käynyt kalastajalle harvinaiseksi saaliiksi, mutta sen pyydystämisen pienikin mahdollisuus vetää Kuusamon suurjokien varsille suuren määrän kalastusmatkailijoita. Syksyllä 2020 OKK-joilla tehty kalastajahaastattelut ja -kysely vahvistavat tämän saman asian²¹. Kalastajamäärät näillä joilla ovat pysyneet 2010-luvulla samanlaisina.²²

Kalastusmatkailupalveluja tarjoavat yritykset näkevät Oulanka-, Kitka- ja Kuusinkijokien villitaimenen merkityksen Kuusamon kalastusmatkailun vetovoimatekijänä erittäin suureksi, vaikka heidän oman yrityksen tuotetarjonnassa ja markkinoinnissa sille ei ole suuri rooli – koska saalisvarmuutta ei pystytä takaamaan. OKK-jokien kalastusmatkailusta onkin hyötyä Kuusamon kalastusmatkailuyrityksille eniten taimenen tuoman imagon kautta²³.

Oulanka-, Kitka- ja Kuusinkijokien tuoma kalastusmatkailutulo on ollut merkittävä, varsinkin kun näiden alueiden viehekalastuslupavuorokaudet (5 397) ovat noin viisi prosenttia Kuusamon kaikista viehelupien myyntimääristä. Välitöntä matkailutuloa Kuusamoon vuosittain on tullut näiltä joilta 1,1–2,3 M€ . Näistä kalastajista suurin osa (67 %) oli kyselyssä motivoituneita harrastajia (kalastusmatkailijoita²⁴). Inspiroituneita matkailukalastajia²⁵ vastanneista oli 29 % ja attraktoituneita matkailukalastajia²⁶ vain 4 %. Lupavuorokausia kaikilla ulkopaikkakuntalaisilla kalastajilla oli keskimäärin 1,7 ja he viipyivät Kuusamossa 4,4 vuorokautta. Aikaa kulutetaan Kuusamossa runsaasti muuallakin kuin joilla, mikä tarkoittaa, että Kuusamo vetää ulkopaikkakuntalaisia myös muulla aktiviteetti- ja palvelurakenteellaan puoleensa. Kun Kuusamossa vietetty aika kasvaa, myös paikallistalouteen käytetyn rahan määrä lisääntyy.

²⁰ Wendelin, T., Nikula, R. ja Karjalainen, T.P. 2015. Jokikalastus Oulankajoen vesistössä 2013 –Oulangan taimenhankkeen kalastajakyselyiden tuloksia. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisu A 217. 42 s

²¹ Timo Haapasalo, suullinen tiedonanto.

²² Heikki Tahkola, KYVOK, Pro Agria Oulun kalatalouskeskus, sähköposti.

²³ Kuosku, K., Kauppila, P. & Karjalainen, T.P. 2014. Oulanka-, Kitka- ja Kuusinkijoen kalastusmatkailun aluetaloudelliset vaikutukset. Riista- ja kalatalous –Tutkimuksia ja selvityksiä 3/2014. 35 s

²⁴ kalastus päämotiivi matkakohteen valinnassa

²⁵ kalastus yksi motiivi muiden joukossa kohteen valinnassa

²⁶ kalastuksella ei vaikutusta kohteen valintaan, mutta se voi olla yhtenä aktiviteettinä

Kuusinkijoen suhteellinen houkuttelevuus muiden 'lohijokien' (isoa lohikalaa) joukossa on laskenut 1990-luvulta, jolloin Suomessa ison lohikalan pyyntiin tuli mennä Tenojoelle tai tulla Kuusamoon. Kun Kuusinkijokeen nousee tälle hetkellä noin 400-500 taimenta (1980- ja 1990-luvun alussa 1000-1500 kalaa)²⁷, Simojokeen 5000 lohta ja Tornijokeen 60 000- 100 000 lohta, voidaan arvioida, että saalisvarmuutta arvostava kalastaja valitsee mieluummin tänä päivänä Simojoen (rannalta kalastus samalla tavalla mahdollista) tai Torniojoen. Toisaalta uudessakin kalastajien kyselytutkimuksessa syksyiltä 2020²⁸ kalastajat arvostivat Kuusinkijoella alueen erämaisyyttä ja jokimaisemia, jossa on kuitenkin mahdollisuus saada 'iso kirkas kala'. Taimenen tilaa ja joen ekologiaa vesitilanteen takia surkuteltiin, ja kalastus on suuntautunut nykyisin enemmän harrin pyyntiin.

4. Vaikutukset kalastukseen, matkailuun ja imagoon

Voimalaitoksen poistaminen käytöstä tulee 'luonnonmukaistamaan' joen virtaamat vuodenaikaisvaihteluiden mukaisiksi. Virtaamakatkosten tai vähävetisten jaksojen väheneminen parantaa mädin ja jokipoikasten selviytymistä, minkä voi olettaa lisäävän järviin syönnökselle matkaavien kalojen määrää. LUKE on arvioinut, että jos mädin ja pienpoikasten selviytyminen paranisi viidestä 10 prosenttiin, se voisi enimmillään kaksinkertaistaa järvitaimenen saalistuoton pitkällä aikavälillä, jos kalastusjärjestelyt toteutetaan optimaalisesti (LUKE 2018).

Vaellusyhteyden palauttamisella Myllykosken yläpuolelle ja koskikunnostuksilla voidaan lisätä taimenelle sopivia kutu- ja poikasalueita. On arvioitu (Sormunen 1960-I), että Kuusinkijossa ja Myllykosken yläpuolella (Ala-Vuotunkijärveen laskevissa joissa) olisi ollut yhteensä noin 80 hehtaaria taimenelle soveltuvaa poikastuotantoalueita, ja näistä on tällä hetkellä taimenen saavutettavissa pääuomassa noin 70 hehtaaria. Piilijossa ja voimalaitoksen alakanavassa olisi viisi hehtaaria ja Myllykosken yläpuolella noin viisi hehtaaria. Näin ollen vaellusyhteyden palauttamisella ja koskialueiden kunnostamisella voitaisiin saada 5-10 hehtaaria lisää poikastuotantoalueita. Jos mädin ja pienpoikasten selviytyminen paranisi virtaaminen tasaistumiselle ja poikastuotantoalueita saataisiin 10 % lisää, olisi sillä huomattava merkitys Kuusinkijoen taimenkannalle. Toisaalta täytyy huomioida, että ilmaston lämpeneminen vaikuttaa lohikalakantoihin yleensä heikentäen niiden tilaa.

Virtaaman 'tasaistuminen' luonnonrytmiin ja äkillisten virtaamamuutosten poistuminen myös parantaa kalastusmahdollisuuksia joen eri osuuksilla. Parempi vesitilanne houkuttelee kalastajia ja parantaa ainakin jossain paikoissa jokivartta saalisvarmuutta. Tämä on lupamyynnin ja kalastusmatkailun kannalta hyvä asia, mutta taimenkannan heikon tilan vuoksi kalastusta on rajoitettava voimakkaasti useampi vuosi Kuusinkijoella ja syönnösalueella Venäjän Pääjärvellä. Taimenen elinkierto mädistä takaisin kudulle kestää 6-7 vuotta, joten ensimmäiset 10 vuotta ovat kriittistä aikaa taimenkannan kehityksen kannalta. Lisäksi kun vaellusyhteys saadaan palautettua Ala-Vuotunkijärveen, siellä on pakko harkita verkkokalastuksen rajoittamista. Pidemmällä aikavälillä mahdollisesti myös Myllykosken yläpuolella vesistön luonnonmukaistuminen ja vaelluskalan tulo hyödyttää vesien- ja maanomistajia kiinteistöjen arvon noustessa.

Tiukemman kalastuksen säätelyn toteuttaminen näyttää kuitenkin mahdolliselta molemmiin puolin rajaa, mikä lupaa taimenkannan tulevaisuudelle hyvää. Koska taimenen tai muun kalan saaliiksi saamista tärkeämpää useimmille kalastajille ovat muut kalastuskokemukseen liittyvät seikat, voidaankin olettaa, että taimenkantojen säilymisen turvaamiseksi on mahdollista ryhtyä saalispainetta pienentäviin toimenpiteisiin ilman, että kalastusmatkailijoiden seudulle tuomat matkailutulot tai paikalliskalastajilta saatavat lupamyyntitulot vähenisivät merkittävästi lyhyelläkään aikavälillä. Tälläkin hetkellä, suurimman osan taimensaaliista saa paikalliset kalastajat, ja ulkopaikkakuntalaisten kalastus kohdistuu enemmän harjukseen. On luultavaa, että jos taimenkantoja saadaan elvytettyä pitkäjänteisillä ja

²⁷ Ari Huusko, suullinen tiedonanto

²⁸ Timo Haapasalo, suullinen tiedonanto

riittävän tehokkailla toimenpiteillä, tulee taimenen jokikalastuksesta nykyistäkin suositumpaa ja sen aluetaloudellinen merkitys kasvaa.

Venäjän puolella Pääjärvellä on toiveita saada kalastuksen valvontaa ja kalastajien sääntöjen tuntemusta parannettua vuosina 2020-2022 toimivan PRO TROUT Karelia CBC -hankkeen avulla. Taimensaaliin määrä Pääjärvellä on kalastuskaudesta 2019 lähtien ollut lailla rajoitettu tasolle 5 kg/kalastaja/vrk, ja kiintiön rikkomisesta on kalastajia sakotettu. Ongelmana on, että kalastajat eivät Pääjärvellä tunne kalastussääntöjä ja niiden merkitystä taimenkannan elinvoimaisuudelle, ja siihen projekti tulee pureutumaan

Jokialueilla toteutettavat taimenkantojen elvytykseen tähtäävät pitkäjänteiset toimenpiteet ovat siis tärkeitä, mutta niiden lisäksi on vähintäänkin yhtä tärkeää pyrkiä pitämään Oulankajoen vesistön vaellustaimenkantojen syönnösvaiheen ja kutuvälivuosien aikainen kalastuskuolevuus Venäjän Pääjärvestä tasolla, joka on kestävä, kun otetaan huomioon jokikalastuksen aiheuttama kuolevuus.

Kalastusmatkailun kehittämisessä on hyvä pohtia, mistä kalastusmatkailijoiden ryhmästä saadaan suurin taloudellinen hyöty alueelle²⁹. Tällaisia ovat toisaalta ne matkailijat, jotka tulevat alueelle kalastaakseen, mutta tekevät matkansa aikana myös muuta. Heidän viiptymäänsä alueella on melko pitkä, ja he käyttävät rahaa majoitukseen ja paikallisiin ravintola- ja virkistyspalveluihin, joista työvoimavaltaisina toimialoina jää eniten rahaa aluetalouden sisälle eli työllisyysvaikutukset ovat suurimmat. Toisaalta ne, jotka tulevat lähinnä vain kalastaakseen, tekevät useampia matkoja vuosittain, ja heitä on lukumääräisesti paljon enemmän, mikä nostaa heidän kulutuksensa tuomat kokonaisvaikutukset edellistä ryhmää suuremmaksi. Kalastusmatkailijoiden motivaatiotyyppi vaikuttaa siis heidän toimintatapoihinsa ja rahankäyttöön kalastusmatkan aikana. Kalastusmatkailijoiden motivaatiotyyppien tunnistaminen auttaa suunnittelemaan ja kehittämään kullekin ryhmälle kohdennettuja palveluita, lisäämään matkakohteen houkuttelevuutta ja mahdollisesti pidentämään matkailijoiden viiptymää alueella.

Ennallistamisen maine- ja imago vaikutus matkailulle ja Kuusamolle tulee mitä luultavammin olemaan merkittävä riippuen siitä, miten ennallistamisessa ja viestinnässä onnistutaan. Näyttää siltä, että alueen toimijoiden 'tahtotila' hankkeen taustalla on vahva, joten onnistumisen mahdollisuudet ovat hyvät. Kuusinkijoen ja laajemmin OKK-jokien alueesta ja sen vetovoimatekijöistä on vaivatonta muodostaa jo olemassa olevan perusteella muodostaa tuotekuvasto. Ennallistamishankkeen on saavuttaa kansallinen mediahuomio ja Perhokalastuksen MM-kisat 2021 antaa mahdollisuudet ylittää jopa kansainvälinen mediakynnys.

²⁹ ks. tarkemmin Kuosku, K., Kauppila, P. & Karjalainen, T.P. 2014. Oulanka-, Kitka- ja Kuusinkijoen kalastusmatkailun aluetaloudelliset vaikutukset. Riista- ja kalatalous – Tutkimuksia ja selvityksiä 3/2014. 35 s